

نقشی ارزشی آفرین حسابرسی داخلی

در صنعت بانکداری

ابوالقاسم فخاریان
g_fakharian@hotmail.com

زمینه‌های اهمیت‌یابی حسابرسی داخلی

علاوه بر تغییر و تحولات عمومی تأثیرگذار بر محیط کسب و کار بنگاه‌ها، نظیر تشدید رقابت و ضرورت مشتری‌مداری، اهمیت‌یابی شناسایی و مدیریت ریسک و مخاطرات بنگاه‌ها، افزایش نقش دارایی‌های نامشهود، تغییر در دیدگاه‌ها و انتظارات سهامداران، جدی شدن رعایت مسئولیت‌های اجتماعی و بالاخره پیچیدگی‌های سازمان‌ها و مانند اینها، عوامل و عناصر ویژه‌ای موجب اهمیت‌یابی مقوله‌ی حسابرسی داخلی و ضرورت به‌کارگیری سیستم حسابرسی داخلی در سازمان‌ها و بنگاه‌های اقتصادی شده است. از جمله‌ی این عوامل می‌توان مواردی را که در ادامه می‌آیند برشمرد.

۱- نظام راهبری شرکتی

مجموعه‌ای از نهادها، فرایندها، سیاست‌ها، قوانین و مقررات و فرهنگ و آدابی است که در چارچوب آنها یک سازمان یا شرکت کنترل و راهبری می‌شود. نظام راهبری شرکتی به استحکام و شفافیت نحوه‌ی اداره‌ی بنگاه، پیشبرد اهداف و راهبردها و ارزش‌زایی برای سهامداران یاری می‌رساند. مسئولیت راهبری شرکت‌ها برعهده‌ی هیأت مدیره است که در انجام این وظایف از اهرم‌ها و کمیته‌های مختلف از جمله کمیته‌ی حسابرسی استفاده می‌کند.

۲- کنترل‌های داخلی مبتنی بر مدل COSO

کنترل داخلی عبارت است از فرایندی که به منظور کسب اطمینان معقول از تحقق اهداف زیر توسط هیأت مدیره، مدیریت و کارکنان

برقرار می‌شود:

- الف) اثربخشی و کارایی عملیات؛
- ب) قابلیت اعتماد گزارشگری مالی؛ و
- ج) رعایت قوانین و مقررات.

با توجه به اهمیت نظام کنترل‌های داخلی به عنوان شالوده و اساس اعمال کنترل مدیریت و راهبری شرکتی، مدل کنترل داخلی COSO در سال ۱۹۹۲ ابداع و جهت استفاده‌ی بنگاه‌های اقتصادی مطرح شد. این مدل که به کنترل‌های داخلی ابعاد وسیعی می‌بخشد از اجزاء و عناصر زیر تشکیل شده است:

- فرهنگ (محیط) کنترلی؛
- ارزیابی ریسک؛
- فعالیت‌های کنترلی؛
- اطلاعات و ارتباطات؛ و
- نظارت.

در میان عناصر فوق، محیط (فرهنگ) کنترلی به عنوان مهم‌ترین رکن و در واقع شالوده‌ی سایر ارکان مدل COSO ارزیابی می‌شود. محیط کنترلی عواملی همانند نگرش مدیریت، سبک و سیاق اداره‌ی بنگاه، روش‌گردش عملیات و ارزش‌های اخلاقی را شامل می‌شود که عموماً عناصر و عوامل نامشهود هستند.

نقش و کارکرد هر یک از اجزاء و عناصر فوق که در مدل COSO به وسعت تشریح شده است و در مجموع و در پیوند با هم مدل جامع و

قابل اتکابی از کنترل‌های داخلی را تشکیل داده‌اند امروزه توسط اکثر بنگاه‌های اقتصادی به کار می‌روند.

۳- قانون ساربنز آکسلی

این قانون در سال ۲۰۰۲ در سنای آمریکا و در پی رسوایی‌های مالی که در برخی از شرکت‌های آمریکایی، به‌ویژه در شرکت غول آسای انران، پدید آمد با هدف اعتمادبخشی مجدد به گزارش‌های مالی تصویب شد. بر اساس این قانون وظایف جدیدی از لحاظ کیفیت گزارشگری بر عهده‌ی هیأت مدیره قرار گرفت و حصول اطمینان از این گزارش‌ها بر عهده‌ی حساب‌رسان داخلی قرار داده شد. در این قانون از جمله به نقش و وظایف کمیته‌ی حسابرسی پرداخته شده است.

۴- کمیته‌ی حسابرسی

در قانون ساربنز آکسلی تأکید ویژه‌ای بر ضرورت ایجاد و فعالیت کمیته‌ی حسابرسی، متشکل از اعضاء غیرموظف هیأت مدیره با اهداف و وظایف زیر شده است:

- حصول اطمینان از صحت و اتکا پذیری گزارش‌های مالی؛
- رعایت قوانین و مقررات ناظر بر کارکرد بنگاه؛
- عملکرد مطلوب حساب‌رسان داخلی و نظارت بر فعالیت آنان؛
- مرور و کنترل گزارش عملکرد و تجزیه و تحلیل‌های مدیریت؛
- انتخاب حساب‌رسان مستقل و تغییر آنان (با تأیید مجمع سهامداران)؛
- تبادل نظر و ارائه‌ی رهنمود در مورد مدیریت ریسک به هیأت مدیره؛ و
- پی‌گیری و حصول اطمینان از اقدام نسبت به نکات و پیشنهادهای حسابرسی داخلی.

۵- نقش و دیدگاه‌های انجمن حساب‌رسان داخلی

انجمن حساب‌رسان داخلی که در واقع مرجع و مهم‌ترین نهاد هدایت‌کننده‌ی فعالیت حسابرسی داخلی در دنیا است، در جهت اعتلا بخشیدن به حسابرسی داخلی و در پاسخ به تحولات در محیط‌های کسب و کار و انتظارات ذی‌نفع‌های بنگاه‌ها، تعریف جدیدی از حسابرسی داخلی به شرح زیر به دست داد:

حسابرسی داخلی عبارت است از، فعالیت اطمینان‌بخشی و مشاوره‌ای مستقل و واقع‌بینانه که با هدف ارزش‌افزایی و بهبود عملیات سازمان انجام می‌شود. حسابرسی داخلی با اتخاذ رویکردی نظام‌مند و نظم‌یافته به سازمان کمک می‌کند تا به اهداف خود دست یابد و فرآیندهای اثربخشی مدیریت ریسک، کنترل‌ها و راهبری سازمانی را بهبود بخشد.

بنا بر تعریف فوق، حسابرسی داخلی از شکل سنتی که در محدوده‌ی کنترل رویدادهای مالی و اطمینان از حفظ منابع و دارایی‌ها

و نهایتاً رعایت قوانین و مقررات فعالیت می‌نمود، به یک مقوله‌ی وسیع تغییر یافت که با ارزیابی اثربخشی و کارایی راهبری سازمانی و فعالیت‌های مدیران و مسئولین در پیشبرد راهبردها، شناسایی و مدیریت ریسک و ارائه‌ی مشاوره به مدیریت در بهبود عملیات سازمان، نقش ارزش‌آفرین خود را ایفا می‌نماید.

۶- استانداردهای حسابرسی داخلی

استانداردهای بین‌المللی حسابرسی و اطمینان‌بخشی در اکتبر ۲۰۰۸ توسط انجمن حساب‌رسان داخلی تدوین و انتشار یافت. استانداردهای مزبور از دو بخش کلی زیر تشکیل می‌شوند.

الف) منشور حسابرسی مشتمل بر دامنه‌ی کار قابل انجام، ضوابط حرفه‌ای، اختیار کامل دسترسی به اطلاعات، تأکید بر استقلال رأی، صلاحیت، لزوم رعایت استانداردها و عدم تضاد منافع.

ب) استانداردهای انجام حسابرسی - مشتمل بر برنامه‌ریزی، دستورالعمل‌ها و روش‌های کار، گزارشگری، استحکام‌بخشی به راهبری شرکتی، کنترل‌های داخلی و فرایندهای کنترل.

۷- حسابرسی مبتنی بر ریسک

با توجه به تنوع‌یابی و تأثیرگذاری ریسک در بنگاه‌ها، بخش قابل ملاحظه‌ای از توجه و تمرکز حسابرسی داخلی معطوف به میزان شناسایی ریسک در بنگاه‌ها و شیوه‌های اعمال کنترل ریسک و نهایتاً اطمینان‌یابی نسبت به مدیریت ریسک است و امروزه حسابرسی مبتنی بر ریسک یکی از ویژگی‌های مهم حسابرسی نوین و ارزش‌آفرین قلمداد می‌شود.

مجموعه‌ی عوامل فوق‌استقرار و به‌کارگیری نظام حسابرسی داخلی را در بنگاه‌های اقتصادی به‌طور کلی و در مؤسسات مالی و بانک‌ها به‌طور ویژه‌ای اجتناب‌ناپذیر ساخته است و استفاده از یک سیستم حسابرسی داخلی ارزش‌آفرین را به عنوان یکی از موجبات ایجاد مزیت رقابتی در بنگاه‌ها مطرح کرده است.

ویژگی‌های صنعت بانکداری از منظر حسابرسی داخلی

صنعت بانکداری از مجموعه ویژگی‌هایی برخوردار است که بانک‌ها را در قیاس با سایر بنگاه‌های اقتصادی از جوانب گوناگون و از جمله از دیدگاه تأثیر بر کارکرد حسابرسی داخلی متمایز می‌سازد. برخی از این ویژگی‌ها را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

۱. تنوع محصولات و تغییرپذیری دامنه خدمات، و هم‌چنین حجم وسیع مقیاس معاملات و ضرورت سرعت پردازش عملیات و ارائه خدمات به مشتریان؛

۲. دامنه و تنوع ریسک از جمله ریسک بازار، ریسک اعتباری، ریسک‌های محیطی (از جمله محیط حقوقی) و ریسک کفایت سرمایه؛

۳. پراکندگی وسیع جغرافیایی و ضرورت عدم تمرکز عملیات شعب به نواحی و مناطق جغرافیایی (سرپرستی‌ها و مناطق) و ضرورت به‌کارگیری مدل کنترل متناسب با چنین پراکندگی از عملیات؛

۴. ارتباط بین‌المللی و ضرورت انطباق و هماهنگی با پیچیدگی و تنوع سیستم‌های بانکی در نقاط مختلف دنیا و به‌کارگیری مدل‌های کسب و کار الکترونیکی؛ و

۵. الزام به رعایت قوانین و نظام‌های پولی و بانکی داخلی (بانک مرکزی - شورای پول و اعتبار) و مقررات بین‌المللی که در قالب مصوبات و رهنمودهای کمیته بال مطرح می‌شود.

ویژگی‌های فوق عملاً بر نحوه‌ی نظارت و کنترل مدیریت و از جمله کارکرد حسابرسی داخلی در صنعت بانکداری تأثیرات قابل ملاحظه‌ای به جا گذاشته است به‌صورتی که این پیچیدگی و ویژگی‌ها در ارزیابی کنترل‌های داخلی و هم‌چنین نظام‌نامه و دستورالعمل‌های حسابرسی داخلی بانک‌ها در نظر گرفته می‌شود. با توجه به اهمیت مقررات و رهنمودهای کمیته بال بر کارکرد صنعت بانکداری، در زیر به نکات و ملاحظات عمده‌ی الزامات کمیته‌ی بال اشاره می‌شود.

الزامات کمیته‌ی بال

کمیته‌ی نظارت بال بر نظام بانکداری در سال ۱۹۷۵ توسط رؤسای بانک‌های مرکزی ۱۰ کشور آمریکایی و اروپایی در شهر بال سوئیس تشکیل شد. اهداف اساسی این کمیته تدوین و انتشار رهنمودها و استانداردهای کلی نظارتی و ارائه‌ی بهترین الگوی نظارت بر عملکرد بانک‌ها است.

کمیته‌ی بال استقرار یک نظام توانمند کنترل داخلی بر اساس مدل COSO را لازمه‌ی مدیریت اثربخش و کارآمد بانک‌ها دانسته است. در این چارچوب کمیته‌ی بال اقدامات زیر را به عنوان الزامات برقراری یک نظام نظارتی قابل اتکاء بر کارکرد بانک‌ها دانسته است:

• تعریف ساختار کنترلی مناسب به معنی تعریف فعالیت‌های کنترلی برای همه‌ی سطوح، به تریبی که نسبت به اثربخشی و کارایی عملیات، اعتماد به گزارش‌های مالی و رعایت قوانین و مقررات اطمینان حاصل شود.

• استقرار نظام‌های اطلاعاتی که در مورد همه‌ی امور بانکی، شامل حوزه‌های عملیاتی و مالی اطلاعاتی جامع، اتکاپذیر و به‌هنگام ارائه کند.

• شناسایی و ارزیابی مستمر ریسک‌های عمده در صنعت بانکداری، از جمله ریسک عملیاتی، اعتباری، محیطی، بازار، انتقال وجوه، نرخ بهره، کفایت سرمایه، و ریسک‌های حقوقی و نام و اعتبار بانک.

• ایجاد نظام و تشکیلات حسابرسی داخلی کارآمد که بتواند به‌صورت مستقل نسبت به اثربخشی و کارایی عملکرد مدیریت، استفاده‌ی مطلوب از منابع در پیشبرد راهبردها، شناسایی و مدیریت ریسک در بانک و نهایتاً اعمال راهبری شرکتی ایفای نقش کند.

رهنمودها و الگوهای ارائه شده توسط کمیته‌ی بال، توسط اکثر بانک‌های معتبر جهان استفاده می‌شود. بانک مرکزی ایران نیز مجموعه‌ی رهنمودها و الگوهای پیشنهادی کمیته‌ی بال را ترجمه و به بانک‌ها ابلاغ کرده است. از جمله‌ی این انتشارات، رهنمودی است که کمیته‌ی بال در خصوص حسابرسی داخلی در صنعت بانکداری منتشر کرده است که در زیر به مندرجات اساسی این رهنمود اشاره می‌شود.

حسابرسی داخلی در بانک‌ها از منظر کمیته‌ی بال

کمیته‌ی بال رهنمود مربوط به حسابرسی داخلی را تحت عنوان "حسابرسی داخلی در بانک‌ها و ارتباط بین‌ناظرین و حسابرسان" منتشر ساخته است و ضمن آن ویژگی‌های کارکردی حسابرسی داخلی در بانک‌ها را به شرح زیر برشمرده است.

- استفاده از استانداردهای انجمن حسابرسان داخلی؛
- تأکید بر ضرورت حسابرسی داخلی پیوسته و مستقل؛
- اختیار کامل در انجام کار حسابرسی؛
- قابلیت و صلاحیت حرفه‌ای حسابرسان داخلی و ضرورت آموزش مستمر؛
- اهمیت شناخت عمیق صنعت بانکداری؛
- رویکرد حسابرسی مبتنی بر ریسک؛
- ضرورت ارتباط مناسب بین ناظرین بانک، حسابرسان داخلی و حسابرسان مستقل؛
- نقش مشاوره‌ای حسابرسان داخلی (همراه با رعایت انصاف و بی‌طرفی)

- تأکید بر مسئولیت نهایی هیأت مدیره نسبت به عملکرد گزارش‌های حسابرسی داخلی؛
- عدم دخالت حسابرسان داخلی در طراحی روش‌های گردش کار و نظام‌های کنترلی؛
- استفاده از منشور حسابرسی داخلی؛
- انجام انواع حسابرسی مالی - حسابرسی تطبیق، حسابرسی عملیاتی - حسابرسی مدیریت (به‌عنوان دامنه‌ی کار حسابرسی داخلی)؛
- برون‌سپاری حسابرسی داخلی؛ و
- تعیین رؤس و وظایف حسابرسی داخلی.

نتیجه‌گیری

با توجه به تحولات پدیدآمده در صنعت بانکداری و ویژگی‌های تأثیرگذار بر فعالیت بانک‌ها که ضمن این مقاله از آنها یاد شد، حسابرسی داخلی می‌تواند نقش کلیدی و محوری در اعمال راهبری شرکتی و راهبری هدفمند و مطلوب اهداف سازمان را در بانک‌ها ایفا نماید. در اکثر بانک‌های تجاری در کشور ما واحدی به نام "بازرسی" حضور فعالی دارد ولی عملاً جایگاه حسابرسی داخلی با نقش و ابعادی که در بانک‌های پیشرفته جهان ایفا می‌کند و رؤس و وظایف و شیوه‌ی کاری که کمیته‌ی بال یا استانداردهای بین‌المللی حسابرسی داخلی برای این حوزه از فعالیت برشمردند خالی است. آنچه امروزه در بانک‌ها به عنوان واحد بازرسی و وظایف بازرسی از آن نام برده می‌شود عمدتاً بر رعایت قوانین و مقررات و کشف سوء استفاده‌ها و تقلبات تأکید و تمرکز دارد که بدون شک در محیط فعالیت‌های همانند بانک که با حجم و مقیاس قابل ملاحظه‌ای از گردش پول و منابع نقدی همراه است، وظیفه‌ای پراهمیت است و از حساسیت بسیار برخوردار

است. اما پیچیدگی‌های کسب و کار در صنعت بانکداری و تحولاتی که در مجموعه‌ی عوامل تأثیرگذار بر کارکرد بانک‌ها پدید آمده است و در ابتدای مقاله مورد اشاره قرار گرفت، نقش و جایگاه جدیدی به حسابرسی داخلی در بانک‌ها داده است، که در ادبیات موضوعی مربوط به عنوان "حسابرسی داخلی ارزش‌آفرین" شناخته می‌شود. حسابرسی داخلی برای آن‌که بتواند در بانک‌ها نقش ارزش‌آفرین خود را ایفا کند باید وظایف زیر را عهده‌دار شود:

- ۱- حصول اطمینان از پیشبرد راهبردها؛
- ۲- ارزیابی کفایت و کارایی سیستم‌های کنترل داخلی و حصول اطمینان از اعمال آنها؛
- ۳- ارزیابی سیستم مدیریت ریسک و حصول اطمینان از اعمال آنها؛
- ۴- ارزیابی سیستم مالی و سنجش قابلیت اتکاء گزارش‌ها؛
- ۵- ارزیابی سیستم کنترل کفایت سرمایه؛
- ۶- سنجش تدابیر و اقدامات برای حفظ دارایی‌ها و منابع بانک؛
- ۷- ارزیابی اثربخشی، کارایی و صرفه‌ی اقتصادی عملیات؛
- ۸- کمک به بهبود فرآیندها؛
- ۹- اطمینان از رعایت قوانین و مقررات (داخلی و بیرونی)؛
- ۱۰- انجام رسیدگی‌های خاص؛
- ۱۱- ارائه‌ی مشاوره به مدیریت؛ و
- ۱۲- همکاری با حسابرسان مستقل.

با توجه به اهمیت و جایگاهی که حسابرسی داخلی با رویکرد نوین در بنگاه‌های اقتصادی جهان یافته است و تجارب گران‌بهایی که از تأثیرات به‌کارگیری نظام حسابرسی داخلی در شرکت‌ها و سازمان‌ها حاصل شده است، ضرورت استقرار و بهره‌برداری از نظام حسابرسی داخلی ارزش‌آفرین در سازمان‌ها و بنگاه‌های اقتصادی در کشور ما نیز باید مورد توجه و تمرکز قرار گیرد. این موضوع به‌طور ویژه در صنعت بانکداری از اهمیت خاصی برخوردار می‌شود که این اهمیت ناشی از ماهیت و ویژگی‌های این صنعت و دامنه و عمق ریسک موجود در کارکرد بانک‌ها از یک طرف و الزاماتی است که کمیته‌ی نظارتی بانک مرکزی برای سیستم بانکی در همه‌ی کشورها مطرح نموده است از طرف دیگر است. خوشبختانه مقوله‌ی حسابرسی داخلی با رویکرد نوین و لزوم رعایت توصیه‌های کمیته‌ی بال توسط بانک مرکزی به بانک‌های تجاری انعکاس یافته و زمینه‌های لازم برای گام برداشتن در جهت بهره‌برداری از دستاوردها و تجارب جهانی فراهم شده است. در این راستا حرفه‌ی حسابداری و انجمن حسابداران خبره‌ی ایران نیز باید نقش و وظیفه‌ی خود را در اعتلاء و گسترش این مفهوم ارزشمند در جامعه ایفا کنند.

